

MÛSÂ B. UKBE'YE ATFEDİLEN *KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*

Mahmut OLGAÇ*, Nuh ARSLANTAŞ**

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi
Anabilim Dalı

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi
Anabilim Dalı

Öz

Mûsâ b. Ukbe en erken *megâzî* müelliflerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüze ulaşmadığı düşünülen eseri hakkında pek çok tartışmalı durum söz konusudur. Pek çok kaynak, eserden övgüyle bahsetmektedir. Öte yandan bazı kaynaklar da böyle bir eserin mevcudiyetinden ya bahsetmemekte ya da böyle bir eserin varlığını reddetmektedir. İçeriğinin bir kısmını tespit edebildiğimiz eser hakkında ayrıca bir seçki de yapılmıştır. Biz bu eserin hicri X. asrın başlarına (miladi XV. asrın sonlarına) kadar kullanıldığını tespit ettik. Ayrıca eserin muhtemelen günümüze kadar geldiği kanaatini taşıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Mûsâ b. Ukbe, Megâzî, Siyer, İslam Tarihi, Tarih.

Abstract

Kitâb al-Maghâzî Attributed to Mûsâ b. 'Uqba

Mûsâ b. 'Uqba is believed to be one of the earliest *Maghâzî* chroniclers/authors. However, there is a great deal of controversy about his work, of which many people are unaware. Moreover, although many sources speak of this piece with praise, other sources neither mention its existence nor even accept its existence. A specific anthology was compiled for parts of this piece that the researchers were able to establish as legitimate. Additionally, along with the belief that this work was used until the end of 10th century after Hegira (XVth AD.), the researchers believe that the work still exists.

Keywords: Mûsâ b. 'Uqba, Maghâzî, Sîra (Biography of Islam Prophet), History of Islam, History.

Sorumlu yazar/ Corresponding author: Mahmut OLGAC, mahmut.olgac@istanbul.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 03.12.2017 **Kabul Tarihi/Accepted:** 08.05.2018

DOI: 10.26650/TurkJHist.2018.360672

Cite this article as: Mahmut Olgaç-Nuh Arslantaş, “Kitâb al-Maghâzî (v. 141/758) Attributed to Mûsâ b. 'Uqba” *Turkish J Hist* 2018; 67: 1-22.

Giriş

Hız. Peygamber'in hayatını konu alan Siyer-Megâzî türü eserler II./VIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve hızla yaygınlık kazanmıştır. İslam dünyasının hemen her yerinde Hız. Peygamber'in hayatını öğrenmeye duyulan merak bu eserlerin yazılmasında ve yaygınlaşmasında en temel faktör olmuştur. Bu husus İslam tarih yazıcılığının gelişmesinde de başat rol oynamıştır. Siyer-Megâzî alanındaki ilk telifler ise bu alanın, hem konularının hem de kavramlarının şekillenmeye başlamasında oldukça belirleyici olmuşlardır.

Siyer-Megâzî sahasında erken dönemde faaliyet gösterenlerden birisi olan Mûsâ b. Ukbe, kaynakların ifadesine göre aslında bir fakih ve muhaddistir¹. Mûsâ'nın, Şurahbil b. Sa'd'ın (v. 123/740) *Megâzî*'sinde Bedir'e ve Uhud'a katılmayanların katılmış gibi gösterildiği haberini alınca Şurahbil'in tasarrufuna kızıp² Megâzî'ye dair rivayetleri kaydetmeye başladığı rivayet edilir. Öte yandan onun megâzîye yönelme gerekçesi olarak faziletli olmayanların faziletli gösterilmesini engelleme düşüncesi zikredilmektedir. Mûsâ'nın üstünlük (fazilet) algısı Hız. Ömer'in, Beytü'l-mâl'de toplanan gelirleri dağıtırken İslam'da önceliği olanlara daha fazla pay vermesiyle benzer bir düşüncüyü yansıtmaktadır. Bu durumda İbn Sa'd'ın *Tabakât*'inden çok önce ilmî sahada bu düşünce ve hissiyatın tezahür edip tatbik edildiğini söylemek mümkündür.

1. *Kitâbü'l-Megâzî*'nin Mûsâ b. Ukbe'ye Nispeti ve Şöhreti

Bazı kaynaklar Mûsâ b. Ukbe'nin bir *Megâzî*'si olduğunu açıkça ifade etmektedir. Mûsâ b. Ukbe'nin öğrencisi olan İmam Mâlik (v. 179/795) şunları söylemiştir: “*Sana salih bir kimse olan Mûsâ b. Ukbe'nin Megâzî'si yeterlidir. Çünkü o megâzîlerin en sağlamıdır.*”³ Bir başka ifadesinde de: “*Size Mûsâ b. Ukbe'nin Megâzî'si yeterlidir. Çünkü o güvenilir bir adamdır. Resulullah'ı gören kişileri ileri bir yaşta kaydetmeye başladı ve başkalarının yaptığı gibi sözü çoğaltmadı.*”⁴ Yine kendisine “*Megâzîyi kimden yazalım*” diye sorulduğunda onun “*Mûsâ b. Ukbe'nin Megâzî'si size yeter çünkü o güvenilirdir*”⁵ cevabı verdiği rivayet edilir. Bir defasında da Abdülmelik el-Mahzûmî İmam Mâlik'e gelerek “*Ey Abdullah'ın babası falanca sana karşı çıktığını, dedesinin Bedir'e katıldığını söyledi.*” deyince İmam

¹ İbnSa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, VII, 519.

² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1996, XXIX, 119.

³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Ömer b. Ğarâme el-Ömerî, Beyrut 1995, LX, 465; Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 119.

⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, LX, 465; Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 119.

⁵ Zehebî, *Tehzîbü'l-Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Ğuneym Abbâs Ğuneym, Eymen Selâme, Kahire 2004, IX, 150.

Mâlik de “Onların ne söylediklerini bilmiyorum. Mûsâ b. Ukbe'nin kitabında kimin Bedir'e katıldığı söylenmişse o Bedir'e katılmış, kime de yer verilmemişse o Bedir'de bulunmamıştır”⁶ şeklinde cevap vermiştir. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) de “Size Mûsâ b. Ukbe'nin kitabı yeterlidir çünkü o güvenilirdir”⁷ diyerek onun hem megâzî konusundaki otoritesine hem de bir megâzî sahibi olduğuna işaret etmiştir.

Bir kısım kaynaklar ise Mûsâ b. Ukbe'nin bir *Megâzî* sahibi olduğunu belirttikten başka *Megâzî*'den ne şekilde istifade ettiklerine, eserin kendilerine nasıl ulaştığına, eserin şekline ve kıymetine dair önemli bilgiler vermişlerdir. Mesela İbn Abdülber (v. 463/1071), *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*'in girişinde, eserini, diğer başka bazı kaynaklarla birlikte, Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî*'sini de özetleyerek kaleme aldığını ifade etmektedir⁸. İbn Hayr el-İşbilî (v. 575/1179), Endülüs'te *Megâzî*'nin Muhammed b. Fülejh ve İsmail b. İbrahim b. Ukbe rivayetiyle gelen iki nüshasının bulunduğunu ve bu nüshalar arasında farklılıklar olduğunu kaydetmiş⁹; ancak bu farklılıkların neler olduğunu belirtmemiştir. İbn Seyyidünnâs (v. 734/1334) *Megâzî*'nin Muhammed b. Fülejh rivayeti ile gelen bir nüshasının çoğunu hocasından işittiğini ve hatta onun bir kısmı için icazet aldığını ifade etmiştir¹⁰. Ayrıca Mûsâ b. Ukbe kanalıyla gelen bazı rivayetleri onun *Megâzî*'sinde görmediğini belirtmiştir¹¹. Alâî (b. Keykeldî) (v. 761/1359), *Megâzî*'ye nasıl ulaştığına dair bilgi vermiş ve kendisine ulaşan iki nüshadan birinin Muhammed b. Fülejh, diğerinin ise İsmail b. İbrahim b. Ukbe rivayeti olduğunu ifade etmiştir¹². Öte yandan Alâî kendisine ulaşan bu iki nüshayı kıyaslamış ve bunların yazım tarzının aynı olduğunu, sadece bazı kelimelerin yazılışlarıyla ilgili farklılıklar olduğunu ifade etmiştir¹³. Bu da ilgili iki nüsha arasında istinsah hatası olduğunu düşündürmektedir. Zehebî (v. 748/1348), ilk megâzî tasnifinin Mûsâ b. Ukbe tarafından yapıldığını belirterek eserin bir cilt halinde olduğunu¹⁴ ve onu Mizze'de Ebû Nasr el-Fârisî'nin gözetiminde okuduğunu¹⁵ söylemiştir. O ayrıca bu muhtasar eserin ek bir açıklamaya

⁶ İbn Asâkir, *Târih*, LX, 465; Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 119-120.

⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslam*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut 1990, IX, 299.

⁸ İbn Abdülber, *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*, thk. Şevki Dayf, Kahire 1966, s. 29.

⁹ İbn Hayr, *Fehrese*, thk. BeşşârAvvâd Ma'rûf, Mahmud Beşşâr Avvâd, Tunus 2009, s. 286.

¹⁰ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megazi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, thk. Muhammed el-Hatrâvî, Muhyiddîn Müstû, Beyrut [t.y.], II, 454.

¹¹ Bkz. İbnSeyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser*, I, 419.

¹² Alâî, *İsâratü'l-Fevâidi'l-Mecmûa fî'l-İşâratî ile'l-Fevâidi'l-Mesmûa*, thk. Merzuk b. Heyas Âli Merzuk ez-Zahrânî, Medine 2004, I, 243-246.

¹³ Alâî, *İsâratü'l-Fevâid*, I, 246.

¹⁴ Zehebî, *Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Beyrut 1982, VI, 114. İbn Tağriberdi eserin bir cilt olduğunu ifade etmiştir. Bkz. *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Musr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrut [t.y.], I, 437.

¹⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, thk. Heyet, Beyrut [t.y.], I, 148.

ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir¹⁶. Sehâvî (v. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-Lâmi*'de Ali b. Osman b. Ömer'in Kahire'de *Megâzî*'yi okuduğunu ifade etmiştir¹⁷. Eserinde kendi biyografisine de yer veren Sehâvî, okuduğu eserleri zikrettiği kısımda Mûsâ'nın *Megâzî*'sini de zikretmektedir¹⁸. İbn Hacer'in öğrencisi olan Sehâvî¹⁹ eserden büyük ihtimalle hocası kanalıyla haberdar olmuştur. Zira İbn Hacer okuduğu eserler arasında Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzî*'sinin hem Muhammed b. Fülehyh hem de İsmail b. İbrahim b. Ukbe rivayetleri ile gelen nüshaları olduğunu kaydetmiştir²⁰. İbn Hacer bir diğer eseri *el-İsâbe*'de Bedir'e katılanlardan birinin isminin yazılışı ile ilgili ihtilafı tartışırken “*Bu, Mûsâ b. Ukbe'nin kitabının bazı nüshalarında da böyledir*”, diyerek delil göstermiştir²¹. Bundan İbn Hacer'in *Megâzî*'nin üç veya daha fazla nüshasına sahip olduğu ve bu nüshalar arasında farklılıklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bu bilgi, Alâî'nin verdiği bilgi ile birlikte düşünüldüğünde, bu tarz farklılıkların istinsah hataları sonucu meydana geldiği daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. İbn Hayr, Alâî ve İbn Hacer, Mûsâ b. Ukbe'den kendilerine kadar *Megâzî*'nin nasıl ulaştığını detaylıca açıkladıkları için, onların verdikleri bilgiler ayrı bir önem arz etmektedir.

Bazı kaynaklar ise ya Mûsâ b. Ukbe'nin bir şekilde megâzî sahibi olduğuna dair herhangi bir kayda yer vermemiş ya da onun herhangi bir eseri olduğunu reddetmişlerdir. Örneğin Ahmed b. Salih, Mûsâ b. Ukbe hakkında şunları söylemiştir: “*Mûsâ b. Ukbe hadisleri bir kitapta yazmış değildi, O “falan bana haber verdi” dediğinde bu onun sözünden ibaretti.*”²² Rivayeteki “*hadisleri*” ifadesini, aslında megâzîye dair rivayetlerinden bağımsız düşünmemek gerekir. Dolayısıyla bu ifade onun bir megâzîsinin de olmadığı anlamına gelebilir. Öte yandan erken dönemde çoğu müellif ya Mûsâ b. Ukbe'den bahsetmiş, *Megâzî*'sinden bahsetmemiş yahut hem Mûsâ b. Ukbe'den hem de *Megâzî*'sinden bahsetmemiştir. Bu da ilk bakışta zımnen böyle bir eserin mevcut olmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Nitekim Vâkîdî (v. 207/823), Mûsâ'nın bir fakih olduğunu söylemekle yetinmiş²³ ancak *Megâzî*'sinden bahsetmemiştir. Mûsâ ve kardeşlerinin biyografisine yer veren İbn Sa'd da aynı şekilde *Megâzî*'den hiç söz etmemiştir²⁴. Taberî'nin (v. 310/923) *Târîh*'i ile İbnü'n-Nedîm'in (v. 385/995) *Fihrist*'inde de ne İbn Ukbe'den ne de *Megâzî*'den bahsettiklerine dair herhangi bir kayda rastlayamadığımız belirtilmelidir.

¹⁶ Zehebî, *Siyer*, VI, 116.

¹⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'li Ehli'l-Karni't-Tâsi*, Beyrut [t.y.], V, 259.

¹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, VIII, 10.

¹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, VIII, 2.

²⁰ İbn Hacer, *Mucemü'l-Müfrehes ev Tecridi Esânidi'l-Kütubi'l-Meşhûra*, thk. Muhammed Şekür, Mahmud el-Hâcî, Beyrut 1998, s. 74.

²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut [t.y.], VI, 315.

²² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut 1953, VIII, 154-155.

²³ Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 121.

²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 519-520.

Megâzi' nin Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Mâlik b. Enes gibi Mûsâ'ya yakın tarihlerde yaşamış şahıslar tarafından biliniyor olmasına rağmen, ilgili müelliflerin bundan bahsetmemeleri, görmezden gelme isteği olarak da düşünülebilir. Nitekim Vâkîdî, İsmail b. İbrahim b. Ukbe kanalıyla Mûsâ b. Ukbe'den rivayette bulunmuştur²⁵. İsmail'in aynı zamanda *Megâzi'* nin ravisi olduğu düşünüldüğünde, Vâkîdî'nin isim vermeden *Megâzi'* den yararlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan İbn Sa'd ve Taberî de Mûsâ b. Ukbe'den megâziye dair nakillerde bulunmuşlardır²⁶.

Kitâbü'l-Megâzi hakkında yukarıda verilen bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, eserin çok sayıda nüshasının bulunması, bu nüshalardan bir kısmının sadece istinsah hataları sebebiyle birbirinden farklılaşması, Mûsâ'nın rivayetlerinin hepsinin bu eserlerde yer almaması, ayrıca onun bazı kimselere eserini bizzat kendisinin vermesi ve fakat eserin Muhammed b. Fülehy ve İsmail b. İbrahim b. Ukbe nüshalarının yaygınlaşması bu eserin doğrudan Mûsâ b. Ukbe tarafından değil de, iki öğrencisi Muhammed b. Fülehy ve İsmail b. İbrahim b. Ukbe tarafından Mûsâ b. Ukbe'nin derslerinden hareketle yazıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Bu yazma eyleminin Mûsâ b. Ukbe tarafından mı dikte edildiği yoksa bu iki öğrencinin kendi inisiyatifleri ile mi gerçekleştiği ise bizce meçhuldür. Ancak Mûsâ'nın konuya dair rivayetlerinin bir kısmının eserde yer almadığı iddiası, öğrencilerin kendi istek ve tercihleri doğrultusunda hocalarının derslerine dair düzenli kayıtlar tuttuğu izlenimi uyandırmaktadır²⁷. Öte yandan Mûsâ'nın *Megâzi'* de geçtiği ifade edilen rivayetlerinin senetlerinin genellikle Zührî'ye dayanarak ondan ileri gitmemesi ancak diğer rivayetlerindeki isnadın Hz. Peygamber'e kadar ulaşması da, eserin Zührî'nin megâziye dair notlarına dayandığı izlenimini vermektedir.

2. Kaynakların *Kitâbü'l-Megâzi'* ye Dayandırdığı Rivayetler ve *Megâzi'* nin Kısmi İçeriği

Günümüzde henüz tam bir nüshasına sahip olmadığımız *Megâzi'* nin içeriğini sonraki kaynaklardan nispeten takip etmek mümkündür. Daha önce yapılan bazı araştırmalarda, kaynaklarda Mûsâ b. Ukbe kanalıyla gelen megâziye dair rivayetler derlenerek²⁸ hem *Megâzi'* nin kaynakları hem de içeriği tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece eserin içeriği hakkında birkaç söz söyleme imkânı doğmuştur. Ancak biz

²⁵ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, thk. Marsden Jones, [y.y.] 1984, I, 144.

²⁶ Bkz. Vâkîdî, *Megâzi*, (mukaddimetü'l-muhakkik), s. 24.

²⁷ Mûsâ b. Ukbe doğrudan müdahale ederek bazı rivayetleri çıkartmış da olabilir. Ancak onun dersleri nasıl işlediğine dair elimizde herhangi bir bilgi de mevcut değildir. Böyle bir yol takip edilmesi durumunda bunun kayıtlara geçmesi muhtemeldi. Ancak araştırabildiğimiz kadarıyla böyle bir kayıt mevcut olmadığı için, bu ihtimal zayıf durmaktadır.

²⁸ Bu tarz listeler için bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul 2008, s. 207-210; Abdu Rahimih Baba Braimah, "A Reconstruction of the Lost Kitab al-Maghazi of Musa ibn Uqba with Translation and Critical Commentary", [Tez Türü Belirtilmemiş, American University in Cairo 1968], s.14-16.

daha farklı bir yöntemi takiple sınırları biraz daha daraltarak kaynaklarda sadece *Megâzi*'de geçtiği ifade edilen Mûsâ b. Ukbe rivayetlerini bir araya getireceğiz. Bu şekilde daha sağlıklı bir sonuca ulaşılacağını düşünmekteyiz. Böylelikle en azından herhangi bir rivayet *Megâzi*'de olmadığı halde, *Megâzi*'deymiş gibi ifade edilmiş olacaktır²⁹. Öte yandan bu durumun riskli tarafı ise *Megâzi*'ye atıf yapılmadan zikredilen *Megâzi* rivayetlerinin dışarıda kalacak olmasıdır.

Kaynaklarda *Kitâbü'l-Megâzi*'den şu rivayetlerin iktibas edildiği anlaşılmaktadır:

- i. Ümmü Eymen'in adının Bereke bint Salebe değil Bereke bint Yesâr olması³⁰,
- ii. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in putlar adına kesilen kurbanı yememesi³¹,
- iii. Kâbe'nin inşâ tarihi³²,
- iv. İlk vahyin uykuda gelmesi, sonra Hz. Peygamber'in Cebrail'i uyanık olarak görmesi³³,
- v. Ebû Süfyân'ın Şam'da Herakleios ile görüşmesi³⁴,
- vi. Habeşistan hicretine Müslümanları zorlayan sebepler ve hicrete izin verilmiş tarihi³⁵,
- vii. Hz. Peygamber'in Ş'ib-ı Ebû Tâlib'e girmesi ve Habeşistan hicretine izin vermesi³⁶,
- viii. Garanîk olayında Şeytan'ın müşriklerin kalbine bazı şeyler yerleştirmesi ancak Müslümanların bunu duymamaları³⁷,
- ix. Hz. Peygamber'in Tâif yolculuğu³⁸,
- x. Hz. Peygamber'in hicret yolculuğunun gece olması³⁹,
- xi. Hz. Peygamber'in Medine'ye ne zaman ve nasıl girdiği⁴⁰,

²⁹ Nitekim İbn Seyyidünnâs Mûsâ b. Ukbe'den rivayet edilen ama *Megâzi*'de görmediği rivayetlerden bahsetmektedir. Bkz. *Uyûnu'l-Eser*, I, 359; I, 417.

³⁰ İbn Abdülber, *el-İstîâb fî Mârifeti'l-Ashâb*, tsh. Adil Mürşid, Amman 2002, s. 877.

³¹ Âlûsî, *Ruhu'l-Meani fî Tefsiri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Beyrut [t.y.], XXI, 118.

³² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuad Abdülbaki, Muhibbuddîn el-Hatîb, [y.y.] [t.y.], III, 442.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Mısır 1998, III, 495.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 478-479.

³⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Marifeti Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, thk. Abdülmu'ti Kal'âcî, Beyrut 1988, II, 285.

³⁶ Irâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd, Riyad 1995, I, 542.

³⁷ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Târîfi Hukûki'l-Mustafâ*, [y.y.] 1894, II, 123; İbn Hacer, *Feth*, VIII, 439; Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsiri'l-Kurân*, thk. Ali Muhammed Muavviz- Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1997, IV, 133.

³⁸ İbn Hacer, *Feth*, VI, 315.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 457.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 487.

- xii. Mescid-i Nebevî'nin şeklinin nasıl olduğu ve arazisinin kime ait olduğu⁴¹,
 xiii. Abdullah b. Cahş Seriyyesi⁴²,
 xiv. Bedir Gazvesinin hicretin 2. yılı (m. 624) Ramazan ayında vuku bulması, Uhud'un (hicri) üç yılı (m. 625) Şevval ayında ve Hendek'in (hicri) dört yılı (m. 626) Şevval ayında gerçekleşmesi⁴³,
 xv. Bedir Gazvesi⁴⁴,
 xvi. Bedir Gazvesinden önceki mübareze⁴⁵,
 xvii. Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebû Muayt'ın Bedir'de öldürülmesi⁴⁶,
 xviii. Bedir dönüşü müşriklerin ahvali⁴⁷,
 xix. (Abdullah) İbn Mes'ûd'un Bedir'e katılması⁴⁸,
 xx. Şeytanın Sürâka b. Mâlik kılığında müşriklerin yanında saf tutup Benî Kinâne'nin onlara yardım edeceğini söylemesi⁴⁹,
 xxi. Resûlullah'ın Bedir'den sonra savaştığı kabilelerin hangileri olduğu⁵⁰,
 xxii. Resûlullah'ın Müslümanları Bedrû'l-Mev'id'e hazırlaması⁵¹,
 xxiii. Uhud ve Hendek savaşları arasında iki yıllık bir süre olduğu⁵²,
 xxiv. (Hz. Peygamber'in Uhud öncesi) "Peygamber zırhını giydikten sonra savaşmadan onu çıkarmaz." sözü⁵³,
 xxv. Abdullah b. Übeyy'in Uhud'dan geri dönmesi⁵⁴,
 xxvi. Mus'ab b. Umeyr'i Übey b. Halef'in öldürmesi⁵⁵,
 xxvii. Uhud'da Hz. Peygamber'in bazı müşriklerle karşılaşması⁵⁶,
 xxviii. Übey b. Halef'in Uhud günü Hz. Peygamber'i öldürmeye çalışması⁵⁷,

⁴¹ Moğultay b. Kılıç, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, thk. Kamil Uveyza, Riyad 1999, I, 1226.

⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 40.

⁴³ Beyhakî, *Delâil*, III, 393; İbn Hacer, *Feth*, V, 278.

⁴⁴ Zehebî, *Târîh*, I, 103-104.

⁴⁵ İbn Hacer *İsâbe*, IV, 210.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 188.

⁴⁷ İbn Hacer *İsâbe*, V, 36.

⁴⁸ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, tsh. Muhammed Avvâme, Cidde [t.y.], II, 71.

⁴⁹ Makrizî, *İmtâü'l-Esmâ bimâ li'n-Nebiyyi mine'l-Ahvâli ve'l-Emvâli ve'l-Hafedeti ve'l-Metâ*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut 1999, XII, 147.

⁵⁰ Ebû Avâne, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, Beyrut 1998, IV, 365.

⁵¹ Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi'l-Tefsîri bi'l-Mesûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire 2003, IV, 137.

⁵² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Dekkan 1928, VI, 56.

⁵³ İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdisi'r-Râfi'l-Kebîr*, thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs b. Kutup, [y.y.] 1995, III, 273.

⁵⁴ İbn Hacer, *Feth*, VII, 356.

⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 367.

⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 403.

⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fürûsiyyetü'l-Muhammediyye*, thk. Zaid Ahmed en-Neşîrî, Mekke 2007, s. 78-79.

- xxix. Übey b. Halef'in öldürülmesi⁵⁸,
xxx. Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in, eski eşi Ebu'l-Âs'a -Müslüman olmasından sonra- iddet süresi içinde ilk nikâhıyla dönmesi⁵⁹,
xxxi. Zâtürrikâ' gazvesinin tam tarihinin bilinmemesi⁶⁰,
xxxii. Bi'rîmaûne hadisesi ve Münzir b. Amr'ın cesedinin kaybolması⁶¹,
xxxiii. Abdullah b. Übey b. Selül'ün Benî Mustalik Gazvesindeki bozgunculuğunun ortaya çıkması⁶²,
xxxiv. İfk hadisesi⁶³,
xxxv. Hz. Peygamber'in Ebû Cendel'e gönderdiği mektup⁶⁴,
xxxvi. Hz. Peygamber'in Kurayza üzerine yürütmesi⁶⁵,
xxxvii. (Benî Kurayza'nın cezalandırıldığı gün) Zübeyr b. Bâtâ'nın öldürülmesi⁶⁶,
xxxviii. Nadîroğullarının Kureyş'i Hz. Peygamber'e karşı kışkırtması⁶⁷,
xxxix. Hz. Peygamber'in Nadîroğulları ile yaptığı anlaşmanın şartları⁶⁸,
xl. Huyey b. Ahtab'ın Nadîroğulları'nın cezalandırılmasından sonra Kureyş'i kışkırtması ve Hendek Savaşı⁶⁹,
xli. Hendek kazımı sırasında bir kayanın mucizevî bir şekilde kırılması⁷⁰,
xlii. Sa'd b. Muaz'ı yaralayan kimsenin Habbân b. Kays olduğu⁷¹,
xlili. Ebû Râfi'nin Hayber'e sürülmesi⁷² ve öldürülmesi⁷³,
xliv. Yahudi Zeyneb bint Hâris'in Hz. Peygamber'i zehirlemeye kalkışması⁷⁴,
xlv. Hâlid b. Süfyân b. Nübeyh el-Hüzeli'nin Abdullah b. Üneys tarafından öldürülmesi üzerine Hz. Peygamber'in Abdullah'a bir asâ vermesi⁷⁵,

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve dğr., Kahire 2000, III, 221.

⁵⁹ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîhli Şerhi Câmii's-Sahîh*, thk. Dâru'l-Felâh, Dımaşk 2008, XXV, 351.

⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût- Abdülkadir el-Arnâvût, Beyrut 1994, III, 254.

⁶¹ Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. İbrahim et-Terzî- Abdülkerim el-Az-bâvî, Kahire 1997, VI, 96.

⁶² Beyhakî, *Delâil*, IV, 56.

⁶³ İbn Hacer, *İsâbe*, III, 250.

⁶⁴ İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 213.

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 76.

⁶⁶ Beyhakî, *Mârifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, thrc. Abdülmü'tî Emin Kal'acı, Kahire 1991, XIII, 200.

⁶⁷ İbn Hacer, *Feth*, VII, 332.

⁶⁸ İbn Hacer, *Telhis*, III, 213.

⁶⁹ İbn Hacer, *Feth*, VII, 393.

⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 26.

⁷¹ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, thk. Muvaffak b Abdullah b. Abdülkâdir, Beyrut 1986, I, 416.

⁷² Zehebî, *Târîh*, I, 345.

⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 134; Zehebî, *Târîh*, I, 345.

⁷⁴ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, [y.y.] 1930, XIV, 179.

⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 138.

- xlvi. Hayber gazvesinin hicretin altıncı yılında vuku bulması⁷⁶,
 xvii. Hz. Peygamber'in Hayber'e gidiş zamanı⁷⁷,
 xviii. Hayber ganimetlerinin dağıtımı⁷⁸,
 xlix. Hz. Peygamber'in Hayber hazinelerini araştırması ve bulması⁷⁹,
 l. Haccâc b. Allâd'ın müslüman olup Hayber'in fethine iştirak etmesi ve sonrasında mallarını almak için Mekke'ye gitme konusunda Hz. Peygamber'den izin istemesi⁸⁰,
 li. Muhammed b. Mesleme'nin Hayber fethinde şehit olması⁸¹,
 lii. Cellâs'ın küfür içeren sözler sarf etmesi ve sonra bunları inkâr etmesi üzerine ayet inmesi⁸²,
 liii. Bi'ri Maûne hadisesi⁸³,
 liv. Kaza umresi⁸⁴,
 lv. Abdullah b. Revâha'nın kaza umresinde okuduğu şiir⁸⁵,
 lvi. Zâtu's-Selâsil Gazvesi⁸⁶,
 lvii. Hz. Peygamber'in müşriklerin hediyesini kabul etmesi⁸⁷,
 lviii. Ukl ve Ureyne kabileleri hakkında bilgi⁸⁸,
 lix. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethine yönelmesi⁸⁹,
 lx. Mekke'nin fethi⁹⁰,
 lxi. Mekke'nin fethinde şehit olanlar⁹¹,
 lxii. Hz. Peygamber'in Mekke'ye⁹² ve Beytü'l-Harâm'a girişi ve orada namaz kılışı⁹³,
 lxiii. Fetih sonrası kimlere eman verilmeyip öldürüleceği⁹⁴,

⁷⁶ Zehebî, *Târîh*, I, 403.

⁷⁷ İbn Hacer, *Feth*, VII, 464.

⁷⁸ İbn Hacer, *Feth*, II, 165.

⁷⁹ Beyhakî, *Delâil*, IV, 233.

⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 349.

⁸¹ İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 67.

⁸² İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 15.

⁸³ İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 140.

⁸⁴ İbn Hacer, *Feth*, VII, 499-500.

⁸⁵ İbn Hacer, *Feth*, VII, 501.

⁸⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 12.

⁸⁷ İbn Hacer, *Feth*, V, 230.

⁸⁸ İbn Hacer, *Feth*, I, 337.

⁸⁹ İbn Hacer, *Telhîs*, IV, 239.

⁹⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 35.

⁹¹ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 296-97.

⁹² İbn Hacer, *Feth*, VIII, 9.

⁹³ Şâmî, *Sübûlü'l-Hüdâ*, V, 359.

⁹⁴ İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl*, thk. Muhammed Abdullah b. Ömer el-Hulvânî ve dğr., Riyad, 1997, II, 227.

- lxiv. Ümmü Hakîm bint Hâris'in fetih günü Müslüman olması⁹⁵,
 lxxv. Mûte Savaşı⁹⁶,
 lxxvi. Abdullah b. Revâha'nın Mûte'ye savaşa gitmeye hazırlandığında ağlaması ve ağlayışının gerekçesinin ölüm korkusu olmadığını açıklaması⁹⁷,
 lxxvii. Hz. Peygamber'in Mûte'ye katılan komutanların akîbetini, savaşın neticesini haber vermek için yanına gelen Ya'îla b. Ümeyye'ye söylemesi⁹⁸,
 lxxviii. Hevâzin hadisesi⁹⁹,
 lxxix. Hevâzinlilerin reisi Mâlik'in Tâif'e sığınması¹⁰⁰,
 lxxx. Tâif kuşatması¹⁰¹,
 lxxxi. Tâif kuşatması sırasında Hz. Peygamber'in Sakîf kabilesinin üzüm bağlarını yakması¹⁰²,
 lxxxii. Cî'râne'de ganimetlerin taksimi¹⁰³,
 lxxxiii. Urve b. Mes'ûd ve Abdiyâlîl hakkında bilgi¹⁰⁴,
 lxxxiv. Urve b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e gelişi¹⁰⁵,
 lxxxv. Kâ'b b. Zühayr'in Müslüman olması¹⁰⁶,
 lxxxvi. Hz. Peygamber'in hastalığı¹⁰⁷,
 lxxxvii. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in kıldırıldığı namaza uyması ve ikinci rekâtını sonra tamamlaması¹⁰⁸,
 lxxxviii. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e uyararak kıldığı namazın Pazartesi sabah namazı olduğu¹⁰⁹,
 lxxxix. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi¹¹⁰,
 lxxx. Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi¹¹¹,

⁹⁵ İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 225.

⁹⁶ İbn Hacer, *Feth*, I,307.

⁹⁷ İbn Receb, *Ravâiu'l-Tefsîr*, thk. Ebû Muâz Târık b. Avzullah b. Muhammed, Riyad 2001, I, 666.

⁹⁸ İbn Hacer, *Feth*, VII, 513.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 25.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 31-32.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Feth*, VIII, 46.

¹⁰² Beyhakî, *Mârifetü's-Sünen*, XIII, 240.

¹⁰³ İbn Hacer, *Feth*, VIII, 51.

¹⁰⁴ İçerik net değil. İlgili kısımda sadece bir kelimenin yazılışı ile ilgili *Megâzi'*ye atf yapılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 160.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Feth*, V, 339.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 136.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Feth*, VIII,131.

¹⁰⁸ Beyhakî, *Delâil*, VII, 197; Ayrıca bkz. Zeylaî, *Ehâdis*, II, 45; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, III, 83.

¹⁰⁹ Beyhakî, *Sünenü's-Sağîr*, thrc. Abdülmü'tî Emin Kal'acı, Karaçi 1979, I, 205.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 417.

¹¹¹ Muhibbüddîn et-Taberî, *er-Riyâzu'n-Nadra fî Menâkıbi'l-Aşra*, thrc. Abdülmecid Tu'me Halebî, Beyrut 1997, I, 203.

- lxxxi. Hz. Ebû Bekir'in ilk hutbesi¹¹²,
 lxxxii. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Hz. Fatıma'nın vefatından sonra 6 aylık bir gecikmeyle biat etmesi¹¹³,
 lxxxiii. Ecnâdeyn savaşında Nuaym'ın şehid olması¹¹⁴,
 lxxxiv. Kur'an'ın iki kapak arasında toplanmasının Hz. Ebû Bekir'in Yemâme savaşında Müslümanların başına gelenlerden dolayı Kur'an'ın kaybolacağı endişesine kapılması sebebiyle gerçekleşmesi¹¹⁵,

Yukarıdaki bilgilere dikkat edildiğinde *Megâzî*'deki rivayetleri kullanan kaynakların, esasında ilgili hadisenin *Megâzî*'de nasıl geçtiğini aktarmaktan uzak oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumun, gerek tarih kitaplarında gerekse diğer disiplinlere dair kitaplarda bu şekilde olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla biz bu rivayetlerin *Megâzî*'de geçtiğini tespit etsek de bunlardan hareketle *Megâzî*'nin yapısını anlamak imkânına sahip değiliz. Öbür taraftan *Megâzî*'nin, kaynakların ifade ettiğine göre, savaşların tarihi ile ilgili çelişkili bilgiler verdiği de görülmektedir. Bir yandan Uhud'un hicretin 3. yılı (m. 625) Şevval ayında ve Hendek'in hicretin 4. yılı (m. 626) Şevval ayında gerçekleştiği ifade edilirken diğer yandan bu iki savaş arasında iki yıllık bir zaman farkına işaret edilmiştir. Her iki rivayeti, birini *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da diğerini de *Delâilü'n-Nübüvve*'de olmak üzere, *Megâzî*'den nakleden Beyhakî'dir. Ancak Beyhakî, *Megâzî*'de iki farklı rivayet olduğuna dair herhangi bir not da düşmemiştir. Dolayısıyla bu durum *Megâzî*'nin yapısını anlamamızı daha da zorlaştırmaktadır.

3. *Kitabü'l-Megâzî*'nin Akıbeti

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla oldukça yaygın olan *Kitâbu'l-Megâzî*'nin hangi tarihlere kadar okunmuş olduğu, önemli bir mesele olarak durmaktadır. Eserden en son istifade ettiğini tespit ettiğimiz kişi, Sehâvî'dir (v.902/1497). Bu tespitten hareketle eserin hicri X. asrın başına kadar ulaştığı söylenebilir. Marsden Jones ise Diyarbekrî'nin *Megâzî*'yi kullandığını ileri sürerek eserin h. X./m. XV. asra kadar ulaştığını belirtmektedir¹¹⁶. Ancak Diyarbekrî'nin 990/1582 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde, eserin neredeyse h. XI./m. XVI. asra ulaştığı söylenebilir. Ancak Jones'un, Diyarbekrî'nin *Megâzî*'yi kullandığı ile ilgili tespitinin isabetli olmadığı belirtilmelidir. Zira her ne kadar Diyarbekrî, *Megâzî*'den doğrudan yararlandığı izlenimi verecek bir üslup kullanmışsa da¹¹⁷ bir yerde Kastallânî'nin *Mevâ-*

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 417.

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 92.

¹¹⁴ İbn Hacer, *İsâbe*, VI, 248-49.

¹¹⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmî'l-Kurân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kurâniyye, Medine 2005, II, 387.

¹¹⁶ Vâkidî, *Megâzî*, (mukaddimetül muhakkik), s. 24; Ayrıca bkz. Öz, *Siyer*, s.211.

¹¹⁷ Bkz. Diyarbekrî, *Târihu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefsîs*, Beyrut [t.y.], I, 114.

hibü'l-Ledünniyye'sinden¹¹⁸ bir başka yerde de İbnü'l-Cevzî'nin *el-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*'sından¹¹⁹ hareketle *Megâzi*'ye ulaştığını açıkça ifade etmiştir. Yine Diyarbekrî'nin durumuna benzer şekilde Şevkânî de *Neylü'l-Evtâr*'da İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'sinden yararlanarak *Megâzi*'den nakilde bulunmuş; ancak bilgiyi İbn Hacer'den aldığına işaret etmemiştir. Fakat söz konusu eserden bilgiyi aynen aldığı için bu durum kolaylıkla tespit edilebilmektedir¹²⁰. Aslında bu tür alıntılar aynı dönemde yaşamış müelliflerde de mevcuttur. *Fethu'l-Bârî*'den çokça faydalanan Aynî'nin¹²¹, *Megâzi*'ye doğrudan atıf yaptığı noktalarda İbn Hacer'den, üstelik onu zikretmeden iktibas yaptığı, kullandığı ifadelerden anlaşılmaktadır¹²². Ayrıca eser hakkında "*Megâzi'si en güvenilir megâzîdir.*"¹²³ kaydını koyarak kısa bir değerlendirmeye yetinmiş olan Kâtip Çelebi'nin (v. 1067/1657) ifadeleri de kaynaklardaki bilginin tekrarından başka bir şey değildir. Dolayısıyla Kâtip Çelebi'nin *Megâzi*'yi görmeden, daha önce zikrettiğimiz, *Megâzi* hakkında bilgi veren eserlerden hareketle bu değerlendirmeleri kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bu kadar önemli görülen bir eser hakkında iki satırlık bir değerlendirmenin yapılması *Megâzi*'nin Kâtip Çelebi'nin döneminde de tam nüshasının ulaşılabilir durumda olmadığı kanaatini güçlendirmektedir. Bağdatlı İsmail Paşa (v. 1920) ise büyük bir hata yaparak eserin matbu olduğunu yazmıştır¹²⁴. Hatası, Eduard Sachau tarafından 1904 yılında yapılmış olan *Megâzi*'nin müntehabının neşrini¹²⁵, *Megâzi*'nin tam neşri zannetmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki erken dönemlerden itibaren kaynaklar *Megâzi* hakkında olumlu ifadeler kullandıkları gibi *Megâzi*'den iktibaslar da yapmışlardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eseri en son kullanan kişi, hicri IX. asır müelliflerinden Sehâvî'dir. Bu tarihten sonra ise eserin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. *Megâzi*'nin çok geç tarihlere kadar okutulduğu, çoğaltıldığı ve hatta İslam coğrafyasının birçok merkezine ulaştığı malumdur. Dolayısıyla bu eserin günümüze ulaşmamış olması zayıf bir ihtimaldir. Zira İslam coğrafyasının en uzak köşesi sayılabilecek Endülüs'te bile bu eserin en az iki farklı nüsha ile okutulmakta olduğunu

¹¹⁸ Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, I, 390.

¹¹⁹ Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, I, 490.

¹²⁰ İlgili kısımların mukayesesi için bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Mısır [t.y.], I, 62; İbn Hacer, *Feth*, I, 337.

¹²¹ Mücteba Uğur, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 121.

¹²² Hz. Peygamber'in Müşriklerin hediyesini kabul etmenin caiz olduğuna dair İbn Hacer'in naklettiği rivayet İbn Hacer'in ifadeleriyle Aynî tarafından kullanılmıştır. Mukayese için bkz. İbn Hacer, *Feth*, V, 230 ve Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tsh. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Beyrut 2001, XIII, 237.

¹²³ Kâtip Çelebi (Hacı Halife), *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Beyrut [t.y.], II, 1747.

¹²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Beyrut 1955, II, 477.

¹²⁵ Eduard Sachau, "Das Berliner Fragment des Mûsâ İbn Ukba", *SPAW* 11 (1904), s. 445-470.

İbn Hayr'ın belirttiğini ifade etmiştik. *Fehrese*'sinde, kitaplarını Endülüs'te gördüğü kabule göre sıralayan İbn Hayr¹²⁶, Mûsâ b. Ukbe'ye birinci sırada yer verirken İbn İshak'a daha sonra yer vermiştir. Bu da bir eserin yaygınlık kazanmasında pek çok faktörün rol oynadığını göstermektedir. Ancak bu kadar yaygınlık kazandıktan sonra belli bir dönemden sonra esere ulaşılamamış olması gerçekten de hayret vericidir.

4. *el-Müntehab minMegâzî Mûsâ ibn Ukbe*

Hayatı hakkında çok sınırlı malumata sahip olduğumuz Yusuf b. Muhammed Ömer b. Kâdî Şühbe, *Megâzî*'nin 20 hadisten müteşekkil bir müntehabını hazırlamıştır. Kekeme olduğu detayına dahi değindiği halde önemli çok az bilgi veren İbn Hacer onun bu *Müntehab*'ından ise hiç bahsetmemektedir¹²⁷. *Megâzî*'ye dair elimizde mevcut yegâne eser olma hüviyetini taşıyan bu *Müntehab* 1904 yılında Almanca tercümesi ve bir mukaddimeyle Sachau tarafından neşredilmiştir¹²⁸. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Bağdatlı İsmail Paşa bu neşri karıştırarak *Megâzî*'nin neşredildiğini zannetmiştir¹²⁹. Bu *Müntehab*'ın hangi kurallar ve gerekçe ile hazırlandığı ise maalesef bilinmemektedir. İçerdiği rivayetler ise şunlardır¹³⁰:

- i. Resûlullah'ın uykuda Kâbe'yi tavaf ederken İbn Meryem'i (Hz. İsa'yı) ve Deccal'i görmesi,
- ii. Resûlullah'ın hicretinden önce Medine'de ilk Cuma namazını kıldırmanın Mus'ab b. Umeyr olması,
- iii. Süraka b. Cu'şum'un hicret yolculuğu sırasında başına konan ödülü almak için Hz. Peygamber'i takip etmeye kalkışması ve başına gelenler,
- iv. Zübeyr'in Şam'a giden bir tüccar kafilesindeyken (muhtemelen hicret yolunda olan) Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ile karşılaşması ve onlara beyaz bir kıyafet giydirmesi (hediye etmesi),
- v. (Bedir'in ardından ve henüz savaş meydanında iken) Ashaptan bazılarının Resulullah'a "Ölmüş insanlara mı sesleniyorsun?" demeleri ve Hz. Peygamber'in de "Siz benim söylediklerimi onlardan daha iyi duyuyor değilsiniz." demesi,
- vi. Ensar'dan bazılarının Abbâs'ı fidyersiz serbest bırakmak istemelerini Hz. Peygamber'in, "Allah'a yemin olsun ki bir dirhemi bile bağışlanmayacak!" diyerek reddetmesi,

¹²⁶ C. Ersin Adıgüzel, "Endülüslü Bir Muhaddisin İlim Dünyası: İbn Hayr el-İşbilî ve Fehrese'si", *Milel ve Nihal* 1 (2015), s. 43-44.

¹²⁷ Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi'l-Âyâni'l-Mieti's-Sâmine*, Beyrut 1993, IV, 472.

¹²⁸ Bkz., Sachau, *Fragment*, s. 445-470.

¹²⁹ Bkz., Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 477.

¹³⁰ Daha iyi bir çalışma olması dolayısıyla biz *Müntehab*'ın rivayetlerini Sachau'dan değil Hasan Selman tahkikinden aldık. İlgili eser için bkz. İbn Kâdî Şühbe, *Ehâdisü Müntehabe minMegâzî Mûsâ b. Ukbe*, thk. Hasan Selman, Beyrut 1991.

- vii. Hz. Peygamber'in Âmir b. Mâlik'in hediyesini kabul etmemesi ve B'ir-i Maûne hadisesi,
- viii. Hz. Peygamber'in Üsame b. Zeyd'i ordu komutanı tayin etmesine yapılan itirazlar karşısında Üsame'yi diğer herkesten çok sevdiğini söylemesi,
- ix. (8. Rivayetin devamı kabul edilerek) Hz. Fatıma'yı bile bundan istisna etmemesi¹³¹,
- x. Zeyd b. Erkam'ın Harre vakasından sonra Enes b. Mâlik'e Hz. Peygamber'in Ensar'ı öven bir sözünü yazıp göndermesi,
- xi. Zeyd b. Erkam hakkında soru sorulduğunda (Enes'in), Resulullah'ın şu sözünü nakletmesi "*O, Allah'ın kendisini kulağı vesilesiyle bağışladığı kişidir*",
- xii. Hz. Peygamber'in Hz. Bilal'den şu sözleri duyurmasını istemesi: "*Kalk! İman etmeyenin cennete giremeyeceğini ve Allah'ın dinini günahkâr kimse ile bile yücelteceğini haber ver.*",
- xiii. Hayber fethedildiğinde Yahudilerin orada kalma taleplerini Hz. Peygamber'e iletmeleri, Hz. Peygamber'in bunu kabul etmesi ve Hz. Ömer döneminde çıkarılmaları,
- xiv. Hz. Ömer'in Yahudilerin, Hristiyanların ve Mecusilerin üç günden fazla Medine'de kalmasını yasaklaması,
- xv. Hevâzin esirlerinin serbest bırakılması,
- xvi. (15. Rivayetin devamı) Hevâzin esirlerinin sayısı ve esirlerle ilgili diğer bazı hususiyetler,
- xvii. Resulullah'ın veda haccının hicretin onuncu yılında olduğu ve Arafat'ta irâd ettiği veda hutbesi,
- xviii. Hz. Peygamber'in Ebû Ubeyde'yi Bahreyn'e cizye memuru (*âmil*) olarak göndermesi
- xix. Hz. Ebu Bekir'in hilafete seçilince irâd ettiği hutbe,
- xx. (Sonuncusu Seyf b. Ömer'in rivayeti) "*Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde*" ayetindeki fethin, hicretin 9. yılında kabilelerin ardı ardına gelip Müslüman olması manasında olduğu.

Bazı rivayetlerin birbirinin devamı mahiyetinde olması; rivayetlerin sayısının kaynaklarda, *Megâzi*'de geçtiğini tespit ettiğimiz rivayetlere göre dahi az sayıda olması; öte yandan hangi prensipler çerçevesinde seçkinin yapıldığı, eserin mevcut yapısından anlaşılamayacağı gibi, buna dair herhangi bir açıklamanın da olmaması; eserde Mûsâ b. Ukbe'ye ait olmayan Seyf b. Ömer'den gelen bir rivayetın yer alması, eseri müphem kılmaktadır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen J. Schacht, *Müntehab*'ı konu alan makalesine sanki Mûsâ'nın *Megâzi*'si imiş gibi "Mûsâ b.

¹³¹ Aslında bu Hz. Peygamber'in, kendi kızı Fatıma'nın dahi hırsızlık cezasından istisna edilemeyeceği hadisinin bir uzantısı gibi durmaktadır. Bununla ilgili bkz. Gregor Schoeler, "Mûsâ b. Ukbe'nin *Megâzi*'si", çev. Hüseyin Akgün, *KSÜİFD* 18 (2011), s. 112.

Ukbe'nin Megâzî'sine Dair" adını vermiştir. Buradan hareketle de hadislerin isnatlarının hicri ikinci asırdan itibaren ortak hafıza formundan çıkıp sistemli ve kurallı hale getirildiği tezini¹³² desteklemek için çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Gregor Schoeler de Schacht'ın yaptığı değerlendirmeyi ve itirazları dört noktada toplamış ve bunlara karşı itirazlar geliştirmiştir.

Schacht'ın eleştirilerini "Müntehab'da Zührî'ye dayanmayan Mûsâ hadislerinin sonradan yapılan ilaveler olması, Mûsâ'nın Zührî'yi hocası olarak zikretmesinin her durumda uydurma olması, Müntehab'ın Ali karşıtı bir eğilim göstermesi ve Müntehab'da Abbâsî taraftarlığının görülmesi"¹³³ şeklinde özetlemiştir. Özetlediği bu eleştirileri ise rivayetleri tek tek ele alarak tartışan Schoeler bizzat Megâzî hakkında dahi oldukça güzel tespitler yapmıştır¹³⁴.

Sonuç

Her ne kadar kendisine bir megâzî atfedilse de, Mûsâ b. Ukbe aslında bir fakih ve muhaddis iken sonradan siyere dair kayıtlar tutmaya başlamış, tuttuğu kayıtları ise muhtemelen sistemli bir şekilde iki önemli talebesi İsmail b. İbrahim b. Ukbe'ye ve Muhammed b. Füleih'e yazdırmıştır. Eser Megâzî olarak anılsa da aslında dört halife devrine dair bilgiler de ihtiva etmektedir. Bu da ilk dönemde aslında bu isimlendirmelerin çok belirgin sınırlara sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Yusuf b. Muhammed Ömer b. Kâdî Şühbe eserdeki bir kısım rivayetleri alarak bir Müntehab (seçki) hazırlamıştır. Ancak bunun Megâzî içerisinde nasıl bir konuma sahip olduğu ise Megâzî'nin elimizde olmayışından kaynaklanan sebepler dolayısıyla, anlaşılamamış ayrıca yapılan intihabın (seçkinin) kuralları da belli olmadığı için karışıklığı gidermek mümkün olmamıştır. Örneğin Mûsâ'ya ait olmayan rivayet hangi gerekçe ile buraya dâhil edilmiş sorusuna verilebilecek bir cevap maalesef yoktur. Ancak bütün bu olumsuz durumlara rağmen böyle bir eserin varlığı hiç olmamasından yeğdir. Öte yandan Megâzî'nin İslam dünyasının hemen her tarafına ulaştığı ve ilim adamlarının bundan haberdar olduklarını gerek sonraki dönemde bu eserden yapılan nakiller gerekse de bizzat eserin okunduğunu ifade eden kayıtlar vesilesiyle öğrenmekteyiz. Böylesine yaygınlık kazanmış bu eser muhtemeldir ki şahsi veya umumi kütüphanelerde neşredilmeyi beklemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: Yazarlar bu çalışmadaki yönlendirme ve teşviklerinden dolayı sayın Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA'ya teşekkürlerini sunarlar.

¹³² Joseph Schacht, "On Musa b. Uqba's Kitab Al-Maghazî", *AO* 21 (1953), s. 288.

¹³³ Schoeler, "Megâzî", s. 131-132.

¹³⁴ Schoeler, "Megâzî", s. 108-111. Ayrıca Megâzî konusunda aynı müellifin bir başka makalesinde daha geniş ve faydalı bilgiler mevcuttur. Bkz. Gregor Schoeler, "Mûsâ b. Ukbe'nin Kitâbu'l-Megâzî'si ile İlgili Yeni Bulgular", çev. Hüseyin, Akgün, *İSTEM* 22 (2013), s. 12-19.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Acknowledgements: The authors would like to thank Prof. Ahmet AĞI-RAKÇA for his guidance and encouragement in this study.

Conflict of Interest: Authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Adıgüzel, C. Ersin, “Endüslü Bir Muhaddisin İlim Dünyası: İbn Hayr el-İş-bîlî ve Fehrese’si”, *Milel ve Nihal* 1 (2015), s. 43-44.

Alâî, *İsâratü'l-Fevâidi'l-Mecmû'a fi'l-İşâratî ile'l-Fevâidi'l-Mesmû'a*, thk. Merzuk b. Heyas Âli Merzuk ez-Zahrânî, I-II, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem: Medine 2004.

Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî: Beyrut [t.y.].

Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, tsh. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, I-XXV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2001.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî: Beyrut 1955.

Bakşış, Muhammed, “Menhecü't-Te'lîf fi's-Sireti'n-Nebeviyye Mûsâ b. Ukbe Nemûzecen”, *Dirâsât*, y.y. (1999), s. 66-78.

_____, *Megâzî li Mûsâ b. Ukbe*, y.y. 1994.

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, I- X, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye: Dekkan 1928.

_____, *es-Sünenü's-Sağîr*, thrc. Abdülmû'tî Emin Kal'acî, I-IV, Câmia-tü'd-Dirâsâti'l-İslamiyye, Karaçi 1979.

_____, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, thk. Abdülmû'tî Emin Kal'acî, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1988.

_____, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, thrc. Abdülmû'tî Emin Kalâcî, I-XV, Dâru'l-Vefâ li't-Tibâa ve'n-Neşr: Kahire 1991.

Braimah, Abdu Rahimih Baba, "A Reconstruction of the Lost Kitab al-Maghazi of Musa ibn Uqba with Translation and Critical Commentary", [Tez Türü Belirtilmemiş] American University in Cairo: 1968.

Dârekutnî, *el-Mû'telif ve'l-Muhtelif*, thk. Muvaffak b Abdullah b. Abdülkâdir, I-V, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî: Beyrut 1986.

Diyarбекрî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, I-II, Müessesetü Şaban: Beyrut [t.y.].

Ebû Avâne, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkı, Dâru'l-Marife: Beyrut 1998.

İrâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fî'l-İhyâi mine'l-Ahbâr*; thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd, I-II, Mektebetü Dâri't-Taberî: Riyad 1995.

İbn Abdülber, *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*, thk. Şevki Dayf, Kahire 1966.

_____, *el-İst'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, tsh. Âdil Mürşid, Dâru'l-Âlâm: Amman 2002.

İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Ğarâme el-Amrî, I-LXXX, Dâru'l-Fikr: Beyrut 1995.

İbn Ebû Hâtîm, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1953.

İbn Hacer el-Askalânî, *Mu'cemü'l-Müfehres ev Tecridü Esânîdi'l-Kütübi'l-Meşhûra*, thk. Muhammed Şekûr, Mahmud el-Hâcî, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 1998.

_____, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâki, Muhibbüddîn el-Hatîb, I-XIII, Mektebetü's-Selefiyye: [y.y.] [t.y.].

_____, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut [t.y.].

_____, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r- Râfi'yyi'l -Kebîr*, thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs b. Kutub, I-IV, Müessesetü Kurtuba: [y.y.] 1995.

_____, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî'l-A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, I-IV, Beyrut 1993.

İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Mahmud Beşşâr Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî: Tunus 2009.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fürûsiyyetü'l-Muhammediyye*, thk. Zâid Ahmed en-Neşîrî, Dâru'l-İlmi'l-Fevâid: Mekke 2007.

_____, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Abdülkâdir el-Arnâvût, I-VI, Müessesetü'r-Risâle: Beyrut 1994.

İbn Kâdî Şühbe, *Ehâdisü Müntehabe min Megâzî Mûsâ b. Ukbe*, thk. Hasan Selman, Dâru İbn Hazm: Beyrut 1991.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXI, Mısır 1998.

_____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve dğr., I-XV, Kahire 2000.

İbn Receb, *Ravâiu't-Tefsîr*, thk. Ebû Muâz Târik b. Avzullah b. Muhammed, I-II, Dâru'l-Âsime: Riyad 2001.

İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancî: Kahire 2001.

İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, thk. Muhammed el-Hatrâvî, Muhyiddîn Müstû, I-II, Beyrut [t.y.].

İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, I-XVI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut [t.y.].

İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl*, thk. Muhammed Abdullah b. Ömer el-Hulvânî ve dğr., I-III, Riyad, 1997.

İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh li Şerhi Câmii's-Sahîh*, thk. Heyet, I-XXXVI, Dâru'n-Nevâdir: Dımaşk 2008.

Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi T'arîfi Hukûki'l-Mustafâ*, I-II, Dersaadet Matbaası: [y.y.] 1894.

Katib Çelebi (Hacı Halife), *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî: Beyrut [t.y.].

Makrizî, *İmtâü'l-Esmâ*, thk. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî, I-XV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 1999.

Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996.

Moğultay b. Kılıç, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, thk. Kamil Uveyza, I-V, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz: Riyad 1999.

Muhibbüddîn et-Taberî, *er-Riyâzu'n-Nadra fî Menâkıbi'l-Aşra*, thc. Abdülmecid Tu'me Halebî, I-IV, Dâru'l-Meârif, Beyrut 1997.

Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, [y.y.] 1930.

Olgâç, Mahmut, *Musa b. Ukbe'nin (v. 141/758) Siyer'e Dair Rivayetlerinin Değerlendirilmesi (Hz. Mumammed'in Nübüvvetine Kadar)*, MÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR Vakfı Yayınları: İstanbul 2008.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Âşur, I-X, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî: Beyrut 2002.

Sachau, Eduard, "Das Berliner Fragment des Mûsâ Ibn Ukba", *SPAW* 11 (1904), s. 445-470.

Schacht, Joseph, "On Musa b. Uqba's Kitab Al-Maghazi", *AO* 21 (1953), s. 288-300.

Schoeler, Gregor, "Mûsâ b. Ukbe'nin Megâzîsi", çev. Hüseyin Akgün, *KSÜİFD* 18 (2011), s. 103-136.

_____, "Mûsâ b. Ukbe'nin Kitâbu'l-Megâzî'si ile İlgili Yeni Bulgular", çev. Hüseyin Akgün, *İSTEM* 22 (2013), s. 12-19.

Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Muaviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-V, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî: Beyrut 1997.

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut [t.y.].

Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Mesûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I- XVII, Kahire 2003, IV, 137.

_____, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, I-VII, Medine 2005.

Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*, thk. İbrahim et-Terzî, Abdülkerim el-Azbâvî, I-XII, Kahire 1997.

Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Mısır [t.y.].

Uğur, Mücteba, "el-Câmiu's-Sahîh", *DİA*, VII, 114-123.

Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, I-II, Âlemü'l-Kütüb: [y.y.] 1984.

Zehebî, *Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Hüseyin el-Esed, I-XXV, Müessesetü'r-Risale: Beyrut 1982, VI.

_____, *Tehzîbü't-Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Ğuneym Abbâs Ğuneym, Eymen Selâme, I-XI, Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâa ve'n-Neşr: Kahire 2004.

_____, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, I- LIII (Zeyl ile birlikte), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî: Beyrut 1990.

Zeylâ, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, tsh. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslamiyye: Cidde [t.y.].

Extended Abstract

***Kitāb al-Maghāzī* (v. 141/758) Attributed to Mūsā b. ‘Uqba**

Mūsā b. ‘Uqba, who is known as one of the active people during the Sīra Era, began to record narratives about *Maghāzī* later in his life. However, in sources, there are various approaches whether he has got an individual work of his own or not. On one hand, some sources claim that he indeed has his own *Maghāzī* and add that his work is a reliable source. On the other hand, there are some sources that believe him to simply be an owner of a *Maghāzī* and also state crucial information about how they benefited from it, how it reached them and how valuable it is. For example, they claim that there are two copies of this work and that they are different from each other. In addition, these sources claim that some of the narratives recorded by Mūsā do not even occur in the *Maghāzī*. Upon comparing these copies, a few sources note that they have the same writing style; however, the spellings of certain words differ. However, there are still some other sources that do not mention anything about Mūsā b. ‘Uqba’s ownership of a *Maghāzī* or have rejected the idea as a whole. Therefore, *Maghāzī* not being mentioned by editors in later times can be seen as an oversight since those who lived closer to the time of Mūsā actually acknowledged it. However, some contemporaries transferred information from Mūsā about the *Maghāzī*. When all the data about *Maghāzī* are evaluated together, there is a suggestion that this work was not written by Mūsā himself but rather by two of his students in reference to his lessons. It is unknown whether this writing was done under Mūsā’s supervision or if it came to life on his students’ initiative. But the claim that some of the narratives do not take place in the writing suggests that the students registered their teacher’s lessons based on their own wishes and preferences. It is possible that Mūsā b. ‘Uqba perhaps intervened and wanted some parts removed, but there is no evidence of how he taught his lessons. Still, if this had been the case, it should have been recorded, and since we have not come across such information, we consider this to be a less than likely. Nevertheless, since the notes of the narratives, which are said to take place in the *Maghāzī*, date back to Zuhri but not any further, and since other narratives notes go back as far as Prophet Mohammed’s time, there is a possibility that this work is based on Zuhri’s records about the *Maghāzī*.

Unfortunately, since the entire work does not exist today, it is only possible to analyze its content from text sources. In this work, we only examine the narratives about Mūsā b. ‘Uqba that are believed to be in the *Maghāzī*, and it appears that the sources that use the events in the *Maghāzī* do not convey the information from the *Maghāzī* itself, which is why even though we are able to confirm that these events take place in the *Maghāzī*, we are unable to understand the structure of the *Maghāzī*. Also, as reported by the sources, contradictory information about war dates is found in the *Maghāzī*. Furthermore, Bayhaqi, who conveys two conflicting ends from *Maghāzī*, does not point out that there are two different information.

The question of when the *Kitāb al-Maghāzī* was read maintains its importance. The last person known to utilize the *Maghāzī* is Sakhawī (d.902/1497). With this in mind, it is possible to say that the work existed until the beginning of the tenth century of Hegira (i.e., end of the fifteenth century AD), but according to Marsden Jones, Diyarbakri used the work and therefore the work reached the tenth century AD. However, if Diyarbakri's death is considered (990/1582), it is safe to claim that the work almost made it to the eleventh century of Hegira (i.e., end of the sixteenth century AD). However, Jones' determination of Diyarbakri's use of *Maghāzī* is incorrect. Although Diyarbakri used a writing style that gave the impression that he directly made use of the *Maghāzī*, he expresses in various places that he had reached the *Maghāzī* through different sources. Haji Khalifa's (Katip Celebi) "The *Maghāzī* is the most reliable *Maghāzī*" statement is nothing more than repetition. Hence, it is obvious that Haji Khalifa reviewed the *Maghāzī* through others without actually seeing it as stated above. The shortness of this review on such a vital book strengthens the idea that the *Maghāzī* is out of reach. Ismail Pasha of Baghdad makes a mistake by saying that the *Maghāzī* was a printed product. The reason behind this is Eduard Sachau's mistaking selected parts of the *Maghāzī* for the entire *Maghāzī* in 1904. Consequently, we can say that sources in early terms, along with speaking highly of the *Maghāzī*, used quotations from it as well. However, we still have no data about the *Maghāzī* from the tenth century of Hegira to date. The *Maghāzī* being read until later times, being augmented, and being sent to Islamic metropolises is a known fact, so the possibility of the work disappearing is quite unlikely from our point of view. In addition, even in the farthest destination of Islamic geography—Andalusia—two copies of this *Maghāzī* are reported to have been studied.

Yūsuf Ibn. Muhammed Ibn Omer Ibn. Kādī Shuhbe, about whose life little is known, made a *Maghāzī* selection that consists of 20 hadīth. Ibn Hadjar, who conveys information about him, does not even mention this selection. *Muntehab* (Selection), which is the sole work connected to the *Maghāzī*, was published in 1904 as a German translation, with an introduction by Schau. Some narratives being continuations of earlier ones, the recorded number of narratives in sources being less than determined in the *Maghāzī*, the ambiguity of how the selection was made and the lack of explanation regarding it, and the existence of a narratives that does not belong to Mūsā b. 'Uqba are all reasons why the *Maghāzī* is a closed box for us. Despite all these issues, it is better for the work to exist than not. Moreover, not only do the quotations made in the later terms, but also the direct notifications about this work being read, confirm that the *Maghāzī* indeed reached all over the Islamic world, and the scholars were aware of it. Still, J. Schacht, in his article on *Muntehab*, ignores all these problems and writes a thesis titled *On Mūsā b. 'Uqba's Kitāb al-maghāzī*, assuming that it was Mūsā's *Maghāzī*. In reference to this, various reviews were done to support the thesis of how the attribution of hadīth became public

knowledge and turned into a systematic order from the second century of Hegira onward Gregor Schoeler classifies the reviews and objections of Schacht into four groups and develops his own objections to them.

In conclusion, the complete loss of such a valuable work, of which selected sections are known and have been utilized, is unlikely. The *Maghāzī* is probably waiting in a library to be published.